

تبیین اصول مدیریت خانواده به سبک زندگی اسلامی از دیدگاه قرآن و نهج البلاغه

سمیه آزاد دل^۱، مریم جاهد نیا^۲، مهتاب وحدت خواه^۳

^۱ دانشجوی کارشناسی رشته تربیت معلم قرآن مجید، دانشکده علوم قرآنی خوی،

^۲ کارشناسی ارشد آموزش زبان انگلیسی، دبیر آموزش و پرورش شهرستان خوی

^۳ کارشناسی ارشد ادبیات فارسی، دبیر آموزش و پرورش شهرستان خوی

نویسنده مسئول:

سمیه آزاد دل

شماره ۲۰ / تابستان ۱۳۹۹ / ص ۳۶-۴۹

مجله علمی پژوهش در علوم انسانی و تحقیقات میان رشته ای (سال ششم)

چکیده

خانواده اصلی‌ترین پیکره اجتماعی به مدیریتی سالم نیازمند است که از هرگونه درهم ریختگی جلوگیری و سبک زندگی رویکردی هنجارگرایانه، رفتاری و معطوف به معنای زندگی و بازتابنده باورها، ارزش‌ها و نگرش‌های افراد است. نیاز جدی جامعه دینی و بشری به نوعی از سبک زندگی که همه نیازهای مادی و معنوی انسان و سعادت دنیا و آخرت او را تامین کند و از سوی دیگر، خلأ پژوهشی درباره سبک زندگی اسلامی از دیدگاه قرآن کریم و نهج‌البلاغه، ورود به این حوزه را ضرورتی انکار ناپذیر کرده‌است. براین اساس این مقاله برآن است تا به بررسی اصول مدیریت خانواده به سبک زندگی اسلامی از دیدگاه قرآن و امیرالمؤمنین علی(ع) در میان سخنان گوهر بار ایشان در نهج البلاغه بپردازد و درصدد آن است تا به پاسخ این سوال بپردازد که سبک زندگی اسلامی در اصول مدیریت خانواده چیست؟ خصوصیات خانواده ناب شیعی از نظر امام علی(ع) در هر یک از محورهای اصول مدیریتی چگونه است؟ اهمیت این موضوع در آن است که جامعه شیعی باید اصول مدیریتی خانواده ناب شیعی را از دیدگاه برترین رهبر خود شناخته و خود را با آن همسو و هم‌جهت نماید. این تحقیق باره‌یافتی توصیفی به بررسی جایگاه خانواده در نهج‌البلاغه از جمله: چگونگی مدیریت خانواده به سبک زندگی اسلامی و مدیریت خانواده با توجه به فرامین و سفارش‌های نهج البلاغه و قرآن کریم، می‌تواند به مدیریت صحیح و مطلوب منجر شود.

واژگان کلیدی: سبک زندگی اسلامی، خانواده، اصول مدیریت خانواده، قرآن، نهج‌البلاغه، روان‌شناسی اسلامی.

مقدمه و بیان مسئله

در زندگی و مسائل اجتماعی داشتن مدیر کارآمد برای اداره درست امور، حکم عقل است؛ زندگی زناشویی که به تدریج از دو نفر به سه نفر و بیشتر گسترش پیدا می‌کند، نیازمند مدیری است که دارای ویژگی‌های خاصی مانند: توانمندی جسمی، عقلی و... باشد که معمولاً این مرد (شوهر) است که عقل به مدیریت او حکم می‌کند و شرع مقدس نیز آن را پذیرفته است.

سبک زندگی عنوانی شناخته شده در بیشتر علوم انسانی در سطح بین‌المللی است که از زاویه‌های متعدد به آن نگاه می‌شود و از ابعاد مختلف مورد مطالعه قرار می‌گیرد. از مباحث تجویزی تا پژوهش‌های توصیفی و تحلیل‌های استنباطی پیچیده، از عام‌ترین و کلی‌ترین نگاه در سطح نظریه پردازی کلان تا ریز موضوعاتی مثل سبک بستن دکمه پیراهن و تأثیر آن بر برداشت اولیه دیگران از فرد با این تفاوت که نگاه کلان و پرداختن نظریه‌ای منسجم برای تمام ابعاد زندگی، بس دشوار و ضروری است. بدیهی است برای عرضه کردن یک نظریه کلان برای سبک زندگی تجویزی باید به زیربنای هستی شناختی، انسان‌شناختی و توجه کامل و نگاه توصیفی و تحلیلی را در هم آمیخت. (کاویانی، ۱۳۹۰) باید متذکر شد که «پاره‌ای بنیادهای اخلاقی ثابتند و در هر زمان و مکانی باید بدان پای بند بود و تحت هیچ شرایطی نباید از آن تخطی کرد؛ اما پاره ای دیگر غیر ثابتند و شامل شیوه ها و ابزارهای علمی است که روند ارتباطات اجتماعی و چگونگی زیستن افراد را به تصویر می کشد، مانند چگونگی لباس پوشیدن، که البته باید با اصول ثابت و تغییر ناپذیر اخلاقی همسانی داشته باشد.» (فضل الله، ۱۳۷۸) نیاز جدی جامعه دینی و بشری به نوعی از سبک زندگی که همه نیازهای مادی و معنوی انسان و سعادت دنیا و آخرت او را تامین کند و از سوی دیگر، خلأ پژوهشی درباره سبک زندگی اسلامی از دیدگاه قرآن کریم و نهج‌البلاغه، ورود به این حوزه را ضرورتی انکار ناپذیر کرده است. لذا این مقاله درصدد بررسی اصول مدیریتی خانواده به سبک زندگی اسلامی از دیدگاه قرآن کریم و نهج‌البلاغه است. در مورد مدیریت خانوادگی در حکمت ۱۷۶ می‌فرماید: «بردباری و تحمل سختی ها، ابزار ریاست است.»

سوال ۱ سبک زندگی اسلامی در اصول مدیریت خانواده چیست؟

سوال ۲ خصوصیات خانواده ناب شیعی از نظر امام علی(ع) در هر یک از محورهای اصول مدیریتی چگونه است؟

تعریف مفاهیم و واژه ها

مدیریت

واژه مدیریت در لغت به معنای کارگردانی، گرداننده، اداره کننده، و کسی که کاری را اداره می‌کند، می‌باشد. (دهخدا، ۱۳۷۷: ۲۰۵۶۱) مدیریت در اصطلاح عبارتست از فرآیند به‌کارگیری مؤثر و کارآمد منابع مادی و انسانی در برنامه‌ریزی، بسیج نیروها و امکانات و هدایت و کنترل است که برای دستیابی به اهداف سازمانی و براساس نظام ارزشی مورد قبول صورت گیرد. (معین، ۱۳۸۲) همچنین این واژه به مفهوم به‌کارگیری پرسنل، آشناکردن آنان به کار و سرانجام بهره‌گیری از آنان است. (علی‌زاده، ۱۳۷۷) از نگاه انوری تعریف مدیریت عبارتست از: توانایی و شایستگی اداره جایی یا رهبری و کنترل فعالیت‌های در حال انجام برای رسیدن به هدف‌های مورد نظر است. (انوری، ۱۳۸۲)

تعریف سبک زندگی

سبک زندگی یکی از مؤلفه‌های کلیدی مفاهیم علوم اجتماعی نوین به‌شمار آمده و در بررسی‌های اجتماعی و فرهنگی معاصر به تدریج جایگاه خاصی یافته است. امروزه مفهوم سبک زندگی در زبان انگلیسی در معانی گوناگونی مانند نوع، روش، سبک اثاثیه، کیفیت برتر در ظاهر، طراحی یا رفتار، تطابق با معیار شناخته شده، شیوه‌ای که براننده و مناسب پنداشته می‌شود، خصوصاً در رفتار اجتماعی؛ زیبایی، ظرافت یا سهولت و شیوه یا تکنیک به‌کار می‌رود (Webster, 2004). طریقه نوشتار و یا گفتار که در مقابل محتوا قرار دارد، طریقه انجام چیزی به خصوص زمانی

که ویژگی یک هنرمند یا دوره هنری باشد به کار می‌رود (Oxford, 1987). طرز نگرش خاص فردی و سلیقه که بیانگر و ممیز راه زندگی است (Webster, 2004) و شیوه انجام چیزی خصوصاً راهی که نشان دهنده تاکید بر طرز نگرش خاص یا مشخصه دوره معینی باشد، به کار گرفته شده است. (Encarta, 2004) از دیدگاه «سوبل»^۱ سبک زندگی عبارت است از هر شیوه متمایز و بنابراین قابل تشخیص زیستن. (چاوشیان و اباذری، ۱۳۸۱) به نظر آرتور آسابرگر برای تعریف اصطلاح life style با واژه فراگیری رو به رو هستیم که از سلیقه فرد در زمینه آرایش مو و لباس تا سرگرمی و تفریح و ادبیات و موضوعات مربوط دیگر را شامل می‌شود. کلمه سبک، مد را تداعی می‌کند؛ پس سبک زندگی در واقع مد یا حالت زندگی یک فرد است. (رسولی، ۱۳۸۲) همانطور که رانندگی در جاده نیاز به رعایت اصول و مقررات و وجود علائم و نشانه‌هایی دارد، شیوه زندگی هم نیاز به وجود برنامه، دیدگاه نظری و نحوه عملکرد دارد که تعیین این خط مشی زندگی همان «سبک زندگی»^۲ نام دارد. (آرمند و رسولی نژاد، ۱۳۹۴) اینکه دقیقاً از چه هنگام واژه سبک زندگی در ادبیات گوناگون راه یافته است، روشن نیست، اما نخستین تعریف این عبارت به سال‌های دهه ی ۱۹۲۰ باز می‌گردد؛ زمانی که ماکس وبر جامعه‌شناس و اندکی پس از وی آلفرد آدلر روان‌شناس، این عبارت را بر ساخته و معرفی نمودند. پس از این دو، مفهوم سبک زندگی از سوی ویلیام لیزر در بازار پژوهی و توزیع کالا به کار رفت، و از آن پس به مرور زمان تعدیل و اصلاح گردید. (خادمیان، ۱۳۸۷)

سبک زندگی اسلامی در اصول مدیریت خانواده

با توجه به پژوهش انجام شده مهم‌ترین اصول مدیریتی در سبک زندگی اسلامی عبارت است از:

۱- اصل تقسیم کار و مسئولیت‌پذیری

ازدواج و تشکیل خانواده، پیش از آنکه برای ارضای غریزه جنسی باشد، یک مسئولیت است و کسی که ازدواج می‌کند باید به این مسئولیت آگاه باشد. زن باید بداند در برابر این ازدواج که مرد او را شریک زندگی انتخاب کرده چه مسئولیت و وظایفی دارد. اگر واقف نباشد و آن‌ها را به کار نگیرد بدون شک مشکل به وجود می‌آید، مرد نیز باید به وظایف و مسئولیت خود در برابر همسری که انتخاب می‌کند آگاه باشد و بداند که در برابر او چه تعهدی دارد؛ زیرا عقد ازدواج یک عامل اخلاقی است، اگر تعهدی می‌سپارد، تعهدات و مرزها را بشناسد و کاملاً پای‌بند عمل به آن‌ها باشد و بداند فلسفه ازدواج چیست. (رحیمی، ۱۳۹۰) کارهای زندگی از کار بیرون و درون منزل تشکیل شده است و زن و مرد باید بخشی از آن را به عهده گیرند. امام باقر علیه السلام می‌فرماید: علی علیه السلام و فاطمه سلام الله علیها از رسول خدا صل الله علیه و آله درباره خدمت در زندگی مشترک تقاضای تقسیم کار کردند. پس حضرت فرمودند: فاطمه سلام الله علیها کارهای درون خانه و علی علیه السلام کارهای بیرون خانه را انجام دهند. بهترین تقسیم کار این است که مرد کارهای خارج از منزل و زن کارهای درون آن را عهده‌دار شود. زن با تقسیم کار احساس می‌کند که در زندگی جایگاهی دارد و علاوه بر داشتن تکلیف، حقی نیز دارد؛ از این رو باید حرمتش حفظ شود. (حرّ عاملی، ۱۴۰۹ ه.ق) رسول اکرم صل الله و علیه و آله فرمود: [ای زنان] هر یک از شما با اشتغال در خانه خویش، [اگر خدا خواهد] ثواب مجاهدان را خواهد یافت. (پاینده، ۱۳۸۲ ه.ش) رسول اکرم صل الله و علیه و آله فرمود: هر زنی که در خانه همسر خود به قصد مرتّب کردن آن، چیزی را جابه‌جا کند، خداوند به او نظر [رحمت] افکند و هر که خداوند به او نظر [رحمت] کند، عذابش نکند. (صدوق، ۱۴۱۷ ق) (مجلسی، ۱۴۱۳ ق) امام علی علیه السلام در خطبه ۲۳ نهج البلاغه می‌فرماید: «مسلمانی که از خیانت پاک است انتظار دارد یکی از دو خوبی نصیب او گردد: یا دعوت حق را لبیک گفته عمر او پایان پذیرد (که آنچه در نزد خداست برای او بهتر است). و یا خداوند، روزی فراوان به او دهد و صاحب همسر و فرزند و ثروت گردد؛ و هم‌چنان دین و شخصیت خود را نگاهدارد.» همانا ثروت و فرزندان؛ محصول دنیا و فانی‌شدنی، و عمل صالح زراعت آخرت است، گرچه گاهی خداوند، هردوی آن را به ملت‌هایی خواهد بخشید. و نیز می‌فرماید: «کاری که برتر از توانایی زن است به او وامگذار، که زن، گل بهاری است، نه

¹ Sobel

² Life style

پهلوانی سخت کوش و خشن.» و نیز می‌فرماید: «کار هر کدام از خدمتکاران را معین کن که او را در برابر آن کار مسئول بدانی، که تقسیم درست کار سبب می‌شود کارها را به یکدیگر وا نگذارند، و در خدمت سستی کنند.» در حکمت ۳۱۹ می‌فرماید: «ای فرزندان! من از تهیدستی بر تو هراسانم، از فقر به خدا پناه ببر، که همانا فقر، دین انسان را ناقص، و عقل را سرگردان، و عامل دشمنی است.»

طبق این اصل می‌توان گفت که کارهای منزل به دو دسته تقسیم شده و مرد موظف به کار در بیرون از خانه است ولی زن موظف به انجام کارهای منزل نشده است بلکه از لحاظ فرهنگی دارای ارزش است و از سویی کار زن در خانه خویش مورد رحمت و پاداش الهی است و دارای ثواب مجاهدان است. در صورت تقسیم کار و واگذار کردن کاری به زن، که این کار باید در توان او باشد چراکه او گلی بهاریست و نه پهلوانی سخت و خشن، زن احساس می‌کند که در زندگی جایگاهی دارد و علاوه بر داشتن تکلیف، حقی نیز دارد؛ از این رو باید حرمتش حفظ شود. همچنین مرد علاوه بر کارهای خارج از خانه می‌تواند همسر خویش را در کارهای منزل یاری کند که این نیز مورد عنایت پروردگار بوده و ثواب صدیقان و شهیدان را دارد. در صورت نیاز اگر لازم به استخدام خدمتکاری در خانه شد باید وظیفه هر یک مشخص باشد تا در انجام وظایف سستی نباشد. سیره زندگانی مولای متقیان خود گواه بر این سخنان بوده و همراهی پایاپای ایشان در خانه جلوه‌گر است.

۲- اصل برنامه‌ریزی و نظم و هماهنگی

داشتن نظم از مهمترین عوامل در پیشبرد اهداف خانواده است. چرا که بدون نظم ممکن است تلاش زیادی صورت پذیرد ولی اهداف محقق نشود. بنابراین مدیریت باید به گونه ای صورت پذیرد که هم فعالیت اعضای خانواده مورد بررسی قرار گیرد و هم رسیدن به اهداف محقق شود. امام علی علیه السلام در نامه ۳۱ نهج البلاغه به فرزند خویش (امام حسن علیه السلام) می‌فرماید: «با آنچه در گذشته دیده یا شنیده ای، برای آنچه که هنوز نیامده، استدلال کن، زیرا تحولات و امور زندگی همانند یکدیگرند.» امام حسین علیه السلام از امیر مؤمنان علیه السلام درباره برنامه و وضع پیامبر صل الله علیه و آله در داخل خانه پرسش کرد و علی علیه السلام چنین فرمود: هرگاه اراده می‌کرد به خانه می‌رفت و چون وارد منزل می‌شد، اوقات خود را به سه بخش تقسیم می‌کرد: بخشی را به [عبادت] خدا اختصاص می‌داد و بخشی را به خانواده اش و بخشی را به خودش. وقت مخصوص به خودش را نیز میان خود و مردم تقسیم می‌فرمود و خواص را می‌پذیرفت و مسائل و موضوعات را از طریق آنان به عموم مردم ارجاع می‌داد و چیزی از ایشان مضایقه نمی‌کرد. (مجلسی، ۱۴۱۳ ه.ق) و (مکارم الاخلاق، ۱۳۷۰ ه.ش)

برنامه‌ریزی و داشتن نظم و هماهنگی در خانواده یکی از مهم‌ترین اصول مدیریتی است که باعث مدیریت بهتر و هموارشدن مسیر رسیدن به هدف می‌شود. نکاتی که باید در برنامه‌ریزی برای زندگی مورد توجه قرار دهیم این است که باید باتوجه به اتفاقات گذشته و پیش‌بینی آینده اقدام به برنامه‌ریزی کنیم و تقسیم شبانه‌روز به سه قسمت، قسمتی برای تأمین هزینه و کسب حلال برای تأمین زندگی و برنامه‌ریزی برای برآوردن نیاز همسر، متناسب با جایگاه و شأن وی و قسمتی برای نیایش و عبادت و گام‌نهادن در راه آخرت و قسمتی برای واداشتن نفس به لذت‌های حلال پیامبر نیز خود اوقات زندگی خویش را تقسیم نموده و در هر اوقاتی از زندگی به انجام کاری بخصوص مشغول بوده‌اند و قسمتی را به عبادت و قسمتی را برای خود که آن را بین خود و مردم تقسیم می‌کردند و قسمتی از آن را نیز به خانواده می‌پرداختند. آنچه مورد توجه است، اختصاص ندادن بیشترین اوقات زندگی به خانواده برای جلوگیری از غفلت در سایر امور زندگی می‌باشد.

۳- اصل کار و کسب اقتصاد حلال

در آیه ۲۳۳ سوره بقره و در آیه ۳۴ سوره نساء، در آیه ۷ سوره طلاق به این اصل اشاره شده است.

امام علی علیه السلام در نامه ۳۱ نهج البلاغه به فرزند خویش (امام حسن علیه السلام) می‌فرماید: «پسرم! بدان که روزی دو قسم است: یکی آن که تو آن را می‌جویی، و دیگر آن که او تو را می‌جوید، و اگر تو به سوی آن نروی، خود به سوی تو خواهد آمد؛ چه زشت است فروتنی به هنگام نیاز، و ستمکاری هنگام بی‌نیازی! همانا سهم تو از دنیا آن اندازه خواهد بود که با آن سرای آخرت را اصلاح کنی؛ اگر برای چیزی که از دست

دادی ناراحت می‌شوی، پس برای هر چیزی که به دست تو نرسیده نیز نگران باش.» در حکمت ۱۷۱ می‌فرماید: «بسا لقمه ای گلوگیر که از لقمه‌های فراوانی محروم می‌کند.» امام علی علیه السلام در حکمت ۲۳۸ در مورد مشکلات تشکیل خانواده می‌فرماید: «زن و زندگی، همه اش زحمت و دردسر است و زحمت بارتر اینکه چاره ای جز بودن با او نیست.» در حکمت ۲۵۸ می‌فرماید: «هرگاه تهیدست شدید با صدقه دادن، با خدا تجارت کنید.» در حکمت ۲۴۰ می‌فرماید: «سنگ غصبی در بنای خانه، مایهٔ ویران شدن آن است.»

با توجه به اینکه پرداخت نفقه و تأمین رفاه خانواده برعهده مرد است و دستمزدی که زن از فعالیت اقتصادی خود بدست می‌آورد برای خود اوست بنابراین باید بین شغل مرد با شأن زن مناسبت وجود داشته‌باشد و باید قبل از تشکیل نهاد خانواده و بعد از آن باید اهمیت ویژه‌ای به این اصل مبذول دارند چراکه باید امورات خانواده را برپایه اقتصاد حلال اداره شود. بر همین اساس شراکت در بدست‌آوردن روزی مغتنم شمرده شده ولی نباید برای به‌دست‌آوردن روزی نگران بود و یا به‌کار حرام و غصب کردن دست زد و زیاده‌خواهی کرد چراکه روزی از طرف خداوند مقرر شده‌است و انواع آن بر دو نوع است آنکه تو آن را می‌جویی و آنکه او تو را می‌جوید. زن و زندگی، همه‌اش زحمت و درد سر است و چاره‌ای جز بودن با او هم نیست. زندگی سخت است ولی فروخوردن خشم و تحمل سختی فضیلت است. پناه‌بردن از فقر به خدا، فقر دین انسان را ناقص و عقل را سرگردان و عامل دشمنی است و گفته‌شده است که در هنگام تهیدست شدن با صدقه تجارت کنید. البته آنکه میانه‌روی کند تهیدست نمی‌شود. لذا استفاده از اموال و دنیا برای رسیدن به آخرت در ماجرای مخالفت امام با نپرداختن عاصم بن زیاد به خانواده و از دنیا کناره‌گرفتن او که باید توجه داشت که قناعت مالی پایان‌ناپذیر است و بسا لقمه‌ای که از لقمه‌های فراوان محروم می‌کند.

۴-۱ اصل تعلیم و تربیت

در آیه ۳۰ سوره روم و در آیه ۶ سوره تحریم به این اصل اشاره شده‌است.

امام علی علیه السلام در خطبهٔ ۱۶۶ نهج البلاغه در این باره می‌فرماید: «باید خردسالان شما از بزرگان شما پیروی کنند، و بزرگسالان شما نسبت به خردسالان مهربان باشند، و چونان ستم پیشگان جاهلیت نباشید که نه از دین آگاهی داشتند و نه در خدا اندیشه می‌کردند.» و نیز در نامه ۳۱ نهج البلاغه به فرزند خویش (امام حسن علیه السلام) می‌فرماید: «هنگامی که پیوند فامیلی خود را گسستی دیگر چه کسی می‌تواند به تو امیدوار یا به پیوندت اعتماد کند؟! تهمت زدن موجب قطع رابطه است، چون برادرت پیوندش را از تو گسست تو خود را به پیوند با او وادار، و چون از تو رو گرداند مهربانی و احوالپرسی پیش آر، و چون بخل ورزد از بخشش دریغ مدار، و هنگام دور شدنش به نزدیکی با او، و به وقت سختگیریش از نرمی نمودن، و به هنگام خطا کردن از عذرخواهی کوتاهی مکن، تا آنجا که گویا تو بنده او و او ولی نعمت توست، و مبادا این نیکی را آنجا کنی که نباید یاد دربارہ آن کس که نشاید... چه زشت است گسستن پس از پیوستن، و ستمکاری پس از برادری، و دشمنی پس از دوستی؛ و خیانت به آن کس که تو را امین شمرده؛ و مایوس ساختن آن کس که به تو امید بسته، و نارو زدن به آن کس که به تو اعتماد کرده و اگر ناگزیر از قطع رابطه با برادرت شدی جایی برای دوستی او برای خود باقی گذار تا اگر روزی بر وی آشکار گردید راه برگشت داشته باشی...»

باید توجه داشت که نباید محبت بیش از حد باعث چشم‌پوشی از تعلیم و تربیت و نادیده گرفتن پرداختن به نکات اخلاقی شو بلکه باید بسیار هوشمندانه در پی هر رفتار غلطی در پی اصلاح آن اقدام نمود و با توجه به این ضرب‌المثل معروف که از کوزه همان برون تراود که درون اوست. تربیت خانوادگی چیزی است که در ارتباط اول با هر کسی به منشأ ظهور و بروز در می‌آید و جلوه می‌کند. بنابراین انسان باید در ابتدا عیب‌شناس نفس خود باشد کسی که ابتدا به خودسازی بپردازد در تعلیم با کردار بسیار موفق‌تر از کسی خواهد بود که به تربیت با گفتار اکتفا کند به ویژه کسی که رهبر یا مدیر باشد باید پیش از تعلیم دیگران به خودسازی بپردازد و این شخص سزاوار تعظیم است. کسی که امر مدیریت را برعهده‌دارد باید از لجاجت دوری کند چراکه لجاجت تدبیر را سست می‌کند و این خود نیازمند خودسازی و دلیلی بر مدعای سخنان قبلی است. در این اصل باید توجه داشته باشیم که نهاد خانواده مجموعه‌ای است که در آن نه تنها فرزندان که پدر و مادر نیز باید به خودسازی مشغول باشند و بیش از گفتار به کردار خویش اهمیت بسیاری دهند چراکه تأثیرگذاری آن به مراتب بیشتر است. همانگونه که امام علی علیه السلام برای ادب و تربیت

فرزند خویش امام حسن علیه السلام نامه‌ای نوشته و در آن به تمامی نکات توجه نموده‌اند که در صورت نیاز به بیان نکات برای تربیت بصورت نوشته و مکتوب و جامع و کامل به بیان آنها پرداخت.

۵-۱ حاصل تحقیق و بررسی

امام علی علیه السلام در نامه ۳۱ نهج البلاغه به فرزند خویش (امام حسن علیه السلام) می‌فرماید: «بپرهیز از غیرت نشان دادن بی جا که درستکار را به بیمار دلی، و پاکدامن را به بدگمانی رساند.» و در ادامه می‌فرماید: «پیش از حرکت، از همسفر بپرس، و پیش از خریدن منزل، همسایه را بشناس.» در شرح این قسمت از نامه امام آمده‌است که اگر قصد رفتن به راهی را دارد، از احوال رفیقی که در آن راه است جویا شود به این منظور که اگر او شخص بدی است از او دوری کند، و اگر فرد خوبی است با او همراه شود. زیرا همراه صمیمی و خالص است و یا چون آتشی سوزان است، و همچنین، موقعی که قصد سکونت در منزلی را دارد، به‌خاطر همان منظور، از همسایه جویا شود. (ابن میثم، ۱۳۸۵)

نباید غیرت و بدگمانی جلوی قضاوت‌های صحیح مرد یا زن را در امور خانواده بگیرد بلکه همواره باید درست تصمیم‌گیری نمود و در همه مسائل جوانب کار را سنجید. در این اصل باید به این نکته توجه داشت که باید به فرزندان آموخت که در جهت آثار و نتایج تمامی کارها و فعالیت‌های اجتماعی و به طور مثال: خانه و همسایه و انتخاب دوست و شبکه‌های اجتماعی و ... تحقیق و بررسی و مطالعه نمایند و هر تفکر جدیدی را بی چون و چرا پذیرا نباشند.

۶-۱ حاصل توجه همه جانبه به مسائل اجتماعی (خانواده - اجتماع) و ارتباط با خویشاوندان

امام علی علیه السلام در خطبه ۲۳ نهج البلاغه می‌فرماید: «ای مردم! انسان هر مقدار که ثروتمند باشد، باز از خویشاوندان خود بی‌نیاز نیست که از او با زبان و دست دفاع کنند خویشاوندان انسان، بزرگ‌ترین گروهی هستند که از او حمایت می‌کنند و اضطراب و ناراحتی او را می‌زدایند؛ و در هنگام مصیبت‌ها نسبت به او، پرعاطفه‌ترین مردم می‌باشند. نام نیکی که خدا از شخصی در میان مردم رواج دهد بهتر از میراثی است که دیگری بردارد. آگاه باشید! مبادا از بستگان تهیدست خود رو برگردانید، و از آنان چیزی را دریغ دارید، که نگاه داشتن مال دنیا، زیادی نیاورد و از بین رفتنش کمبودی ایجاد نکند. آن کس که دست‌دهنده خود را از بستگانش باز دارد، تنها یک دست را از آنها گرفته اما دست‌های فراوانی را از خویش دور کرده‌است؛ و کسی که پر و بال محبت را بگستراند، دوستی خویشاوندانش تداوم خواهد داشت.» امام علی علیه السلام در نامه ۶۹ نهج البلاغه به حارث همدانی می‌فرماید: «از همنشینی با فاسقان بپرهیز که شر به شر می‌پیوندد، خدا را گرامی دار، و دوستان خدا را دوست شمار، و از خشم بپرهیز که لشکر بزرگ شیطان است.» و نیز در حکمت ۱۴ می‌فرماید: «کسی را که نزدیکانش واگذارند، بیگانه او را پذیرا می‌گردد.» در حکمت ۳۰۸ می‌فرماید: «دوستی میان پدران، سبب خویشاوندی فرزندان است، و خویشاوندی به دوستی نیازمندتر است از دوستی به خویشاوندی.» در حکمت ۲۵۲ می‌فرماید: «خدا» ایمان «را برای پاکسازی دل از شرک، و «نماز» را برای پاک بودن از کبر و خودپسندی، و «زکات» را عامل فزونی روزی، و «روزه» را برای آزمودن اخلاص بندگان، و «حج» را برای نزدیکی و همبستگی مسلمانان، و «جهاد» را برای عزت اسلام، و «امر به معروف» را برای اصلاح توده‌های ناآگاه، و «نهی از منکر» را برای بازداشتن بی‌خردان از زشتی‌ها، «صله رحم» را برای فراوانی خویشاوندان، و «قصاص» را برای پاسداری از خون‌ها، و اجرای «حدود» را برای بزرگداشت محرمات الهی، و ترک «میگساری» را برای سلامت عقل، و دوری از «دزدی» را برای تحقق عفت، و ترک «زنا» را برای سلامت نسل آدمی، و ترک «لواط» را برای فزونی فرزندان، و «گواهی دادن» را برای به دست آوردن حقوق انکار شده، و ترک «دروغ» را برای حرمت نگهداشتن راستی، «سلام» کردن را برای امنیت از ترس‌ها، و «امامت» را برای سازمان یافتن امور امت، و «فرمان برداری از امام» را برای بزرگداشت مقام رهبری، واجب کرد.

در این اصل بدین صورت قابل تبیین است که انسان نباید بخاطر مشغولیت‌های دنیایی از امور خانواده و خویشاوندان و اجتماع باز بماند بلکه همواره به فکر سعادت آن‌ها باشد و آن‌ها را مانند خود گرامی دارد و از هرچه برای موفقیت دیگران لازم است دریغ نکند. در این اصل باید به

همراهی و انس آنان و توجه به ارزش های خانوادگی و فامیلی دعوت کرد و آنان را باتوجه به مسئله امروز برای مثال از استفاده بیش از حد از شبکه های اجتماعی در مهمانی ها و در جمع برحذر داشت و آنان را به گفت و گو و مراوده با جمع تشویق کرد و سپس به تحلیل نظر آنان نسبت به نگرششان و راهنمایی آنان پرداخت.

۷-اصل مشورت با اعضای خانواده و وحدت هدف

در سوره بقره، ۲۳۳ به این اصل اشاره شده است.

آقای علی حسین زاده در کتاب همسران سازگار: راهکارهای سازگاری صفحه ۳۳۶ می نویسد: «تفکر اقسامی دارد که می توان به تفکر ابتدایی، تفکر انتزاعی، تفکر حل مسئله و ... اشاره کرد. به طور معمول، تفکر ابتدایی در میان زنان، بیش از مردان است. خانم ها در بسیاری از موارد خواب های طولانی می بینند که این خود نشانی از تفکر ابتدایی است. (مجد، روان شناسی زن و مرد ۱۳۴۹) تفکر انتزاعی که به استنباط و به دست آوردن مفاهیم از نمونه ها نیازمند است، در میان زن و مرد دیده می شود؛ اما در میان زنان اجزای این تفکر بسیار جرئی است و مردان در تفکر انتزاعی کل گرا هستند. به همین دلیل زنان برای فکر کردن و تصمیم گرفتن به دقت بیشتری نیازمندند، در حالی که مردان به جهت کلی نگر، زودتر پاسخ می دهند و سرعت تصمیم گیری بیشتری دارند. در تفکر حل مسئله که نوعی از تفکر انتزاعی است، انسان با یک دسته از معلومات به سراغ حل پاره ای از مجهولات می رود. مردان برای حل یک مسئله زمان کمتری می خواهند؛ چون تمرکز دارند؛ در نتیجه درصد اشتباه و انحراف از استاندارد در زنان بیش از مردان است و تفکر حل مسئله زنان به کندی پیش می رود. (مجد، روان شناسی زن و مرد ۱۳۴۹) دامنه کمی تفکر زنان، بیش از مردان است؛ اما مسائل پیچیده و دقیق را نباید به آنان واگذار کرد؛ چراکه رأی آنان در پیچیدگی ها، ضمانت صحت بالایی ندارد. حضرت علی علیه السلام در زمینه این تفاوت می فرماید: از مشورت با زنان بپرهیزید؛ چراکه رأی آنان زود سست می شود و تصمیم آنان ناپایدار است. عامل ناپایداری در تصمیم گیری آنان افزون بر غلبه احساسات و عواطف، دید گسترده، باز و سطحی آن هاست. (نهج البلاغه، نامه ۳۱) همچنین در مواردی خاص که زنان تجربه خوبی دارند، می توان با آنان مشورت کرد؛ چرا که نهی از مشورت، عمومی و غالبی است و می توان برای آن مواردی استثنایی پیدا کرد. پس در مواردی که به تصمیم گیری در کارهای مهم رو می آوریم، نباید تصمیمات پایدار و رأیی قوی را از زنان انتظار داشته باشیم.» (حسین زاده، ۱۳۹۱) در حکمت ۱۶۱ می فرماید: «هر کس خود رأی شد به هلاکت رسید و هر کس با دیگران مشورت کرد، در عقل های آنان شریک شد.» در حکمت ۱۷۳ می فرماید: «آن کس که از افکار و آراء گوناگون استقبال کند، صحیح را از خطا خوب شناسد.» در حکمت ۸۶ می فرماید: «اندیشه پیر در نزد من از تلاش جوان خوشایندتر است.»

در این اصل باید توجه داشت که موارد مشورت باید شناخته شود زیرا به دلیل تفاوت های فکری و کلی نگر در مردان و جزئی نگر در زنان باعث می شود که جنبه هایی از موضوع پوشیده بماند و با مشورت واضح شود. مشورت کردن مخصوصا در خانواده در راستای رسیدن به هدف بسیار سازنده است و تلاش و همفکری اعضاء خانواده بسیار ستودنی است. مشورت از مواردی است بسیار به آن سفارش شده است و مشورت کننده صحیح را از خطا تشخیص می دهد. در این اصل باید به این نکته اشاره کرد که مشورت کردن با اعضای خانواده ها باعث می شود آنان بایکدیگر همسو و هم جهت شوند.

۸-اصل محبت و مهرورزی در بین اعضاء خانواده

در سوره بقره، ۲۳۷ و در سوره تغابن، ۱۴ و در سوره نساء، ۱۹ به این اصل اشاره شده است.

امام صادق علیه السلام فرمود: ... مرد به رنگ سیاه خضاب کند که پیامبر صل الله علیه و آله فرمود: این کار باعث محبت در زنانان می شود. (حرعاملی، ۱۴۰۹ق) رسول اکرم صل الله علیه و آله فرمود: «تکریم نمی کنند زنان را مگر افراد بزرگوار و تحقیر نمی کنند آن ها را مگر افراد فرومایه.» (پاینده، ۱۳۸۲) پیامبر اکرم صل الله علیه و آله فرمود: هر کسی (مردی) که زنش او را اذیت کند، خداوند نماز و کارهای نیک او را قبول

نمی‌کند تا این‌که شوهر را راضی کند. گرچه تمام عمرش روزه بگیرد و نماز بخواند و بنده آزاد کند و در راه خدا انفا نماید. چنین زنی (آزار رساننده شوهر) اولین فردی است که وارد آتش جهنم می‌شود. بعد حضرت فرمود: هر مردی هم، زنش را آزار و اذیت کند، این‌گونه دارای عذاب است... (جرع‌املی، ۱۴۰۹ق) باوجود اینکه اسلام به محبت و گذشت در خانواده تأکید شده‌است اما روایات متعددی از سوی پیشوایان دین و حضرت علی علیه السلام بر اعتدال در محبت‌ورزی و گذشت وجود دارد تا از هرگونه افراط و تفریط جلوگیری شود. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: ای مسعود، مبدا به خاطر محبت نسبت به زن و فرزند، وادار به گناه. افتادن در حرام شوی! (مجلسی، ۱۴۰۳ه.ق) در حکمت ۵۰ می‌فرماید: «دل‌های مردم گریزان است، به کسی روی آورند که خوشرویی کند.»

در منطق اسلام، همان اندازه که محبت به زن، مورد توجه قرار گرفته‌است. شوهر، وقتی بیش از حد، تسلیم خواسته‌های خوب و بد همسر خویش می‌شود، بزرگ‌ترین ضربه را از نظر روحی و روانی به او وارد کرده است، زیرا این کار سبب نازپروردگی و زودرنجی همسر می‌شود که با کوچک‌ترین ناملایمات آزرده و ناراحت می‌شود. در هر صورت محبت به خانواده تا آن‌جا مورد قبول دین اسلام است که سبب از دست‌دادن محبت خدا و رسول خدا و ارزش‌های الهی نشود و در مواقع آزمایش الهی، محبت به زن و فرزند را بر محبت به خدا ترجیح ندهد و الا این نوع محبت، سبب گمراهی و فسق انسان می‌گردد.

۹-۱ اصل توجه به تفاوت‌های زن و مرد

افلاطون زنان و مردان را از نظر کیفی مشابه و از نظر کمی متفاوت از یکدیگر می‌داند. او می‌گوید: «زن و مرد از نظر استعداد مشابه یکدیگرند و زنان نیز می‌توانند همان وظایف و مسئولیت‌هایی را به عهده گیرند که مردان عهده‌دار آن هستند و متقابلاً از همان حقوقی برخوردار شوند که مردان برخوردار هستند. مردان تعلیمات جنگی می‌بینند؛ زنان نیز آموزشی نظامی می‌بینند، مردان در مسابقات ورزشی شرکت می‌کنند، زنان نیز باید شرکت کنند.» (افلاطون، ۱۳۶۸) البته او زنان را از بعد کمی در همه زمینه‌ها متفاوت می‌بیند و می‌گوید: زنان در هر رشته‌ای از رشته‌ها، از مردان ناتوان‌ترند. در مقابل، ارسطو معتقد است تفاوت زن و مرد به مسائل کمی اختصاص ندارد؛ بلکه آن‌ها از نظر کیفی نیز متفاوتند. آن‌ها حتی از جهت فضایل اخلاقی نیز، در بسیاری از موارد با مردان فرق می‌کنند. او بر این باور است که بعضی از خصلت‌ها می‌تواند برای مرد فضیلت به‌شمار آید، در حالی که برای زن فضیلت محسوب نشود. پس از ارسطو نیز دانشمندانی نظریه ارسطو را بر نظریه افلاطون ترجیح دادند. (مطهری، ۱۳۶۸) بهترین خصلت‌های زنان که بدترین خصلت‌های مردان است، عبارتند از: تکبر، ترس و بخل. هرگاه زنی متکبر باشد، بیگانه را به حریم خود راه نمی‌دهد، و اگر بخیل باشد، اموال خود و شوهرش را حفظ می‌کند، و چون ترسان باشد، از هر چیزی که به آبروی او زیان رساند فاصله می‌گیرد. (نهج البلاغه، حکمت ۲۳۴) امام علی علیه السلام در خطبه ۸۰ می‌فرماید: «ای مردم! همانا زنان در مقایسه با مردان، در ایمان، و بهره‌وری از اموال و عقل، متفاوتند، اما تفاوت ایمان بانوان، برکنار بودن از نماز و روزه در ایام «عادت حیض» آنان است، و اما تفاوت عقلشان با مردان بدان جهت که شهادت دو زن برابر شهادت یک مرد است، و علت تفاوت در بهره‌وری از اموال آن که ارث بانوان نصف ارث مردان است. پس، از زنان بد بپرهیزید و مراقب نیکانشان باشید. در خواسته‌های نیکو، همواره فرمانبردارشان نباشید، تا در انجام منکرات طمع ورزند.» در حکمت ۱۳۶ می‌فرماید: «جهاد زن، نیکو شوهرداری است.»

ویژگی‌ها و تفاوت‌هایی که از لحاظ روحی و روانی و جسمی و توانایی که بین هر یک از آن دو وجود دارد و شناخت این تفاوت‌ها در زندگی و بسیاری از زمینه‌ها مانند: واگذاری مسئولیت‌ها و رعایت حال طرف مقابل و... بسیار سودمند است و اینکه در توجه به این نکته که هر کدام از آنها با برقراری ارتباطی خاص و ویژه و صمیمی با فرزند می‌توانند با او یگانه شوند و در بسیاری از مسائل بایکدیگر همراه شوند.

۱۰- اصل عفت

یکی از چیزهایی که مرد مسلمان را اصلاح می‌کند، این است که، زنی داشته باشد، وقتی به او نگاه می‌کند، شاد گردد و هنگامی که از خانه خارج می‌شود، شوهر را در قلب و در اعماق وجود خود حفظ کند و هرگاه به او دسترسی می‌دهد، اطاعت نماید. (حرعاملی، ۱۴۰۹ق) در حکمت ۶۸ می‌فرماید: «عفت ورزیدن زینت فقر، و شکرگزاری زینت بی‌نیازی است.» در حکمت ۳۰۵ می‌فرماید: «غیرتمند، هرگز زنا نمی‌کند.» در حکمت ۳۴۰ می‌فرماید: «پاکدامنی، زیور تهیدستی است.» در حکمت ۳۴۵ می‌فرماید: «دست نیافتن به گناه، نوعی عصمت است.» در حکمت ۴۷۴ می‌فرماید: «پاداش مجاهد شهید در راه خدا، بزرگ تراز پاداش عفیف پاکدامنی نیست که قدرت بر گناه دارد و آلوده نمی‌گردد. همانا عفیف پاکدامن، فرشته ای از فرشته هاست.»

در رعایت اصل عفت هر چند عفت زن و مرد باعث استحکام خانواده می‌شود نباید آن را با غیرت بی‌جا در یک سطح قلمداد کنیم، بلکه باید همواره در رعایت آن میانه‌روی نمود و براساس حکم خداوند عمل کرد. در این اصل با توجه به پای‌بندی خانواده و به ویژه پدر و مادر به این اصل فرزند نیز خود را تا حد بسیار زیادی در راستای پای‌بندی به دستورات دین ملزم خواهد نمود.

۱۱- اصل شکرگزاری و عبادت

در سوره لقمان، ۱۲ به این اصل اشاره شده است.

در حکمت ۱۳۶ می‌فرماید: «نماز، موجب نزدیکی هر پارسایی به خداست و حج، جهاد هر ناتوان است. هر چیزی زکاتی دارد و زکات تن، روزه و جهاد زن، نیکو شوهرداری است.» در حکمت ۳۴۰ می‌فرماید: «و شکرگزاری، زیور بی‌نیازی (ثروتمندی) است.» در خطبه ۱۹۹ می‌فرماید: «مردم! (خواندن و اقامه) نماز را بر عهده گیرید، و آن را حفظ کنید، زیاد نماز بخوانید، و با نماز خود را به خدا نزدیک کنید.» نماز دستوری است که در وقتی خاص بر مؤمنان واجب گردیده است. «آیا به پاسخ دوزخیان گوش فرا نم‌دهید، آن هنگام که از آنها پرسیدند: چه چیز شما را به دوزخ کشانده است؟ گفتند: ما از نمازگزاران نبودیم.» همانا نماز، گناهان را چونان بر گهای پاییزی فروم‌یریزد، و غل و زنجیر گناهان را از گردن‌ها م‌ی‌گشاید. پیامبر اسلام صل‌الله و علیه و آله نماز را به چشمه آب گرمی که بر در سرای مردی جریان داشته باشد، تشبیه کرد، اگر هر شبانه روز پنج بار خود را در آن شستشو دهد، هرگز چرک و آلودگی در بدن او نماند. همانا کسانی از مؤمنان حق نماز را شناختند که زیور دنیا از نماز بازشان ندارد، و روشنایی چشمشان، یعنی اموال و فرزندان، مانع نمازشان نشود. خدای سبحان می‌فرماید: «مردانی هستند که تجارت و خرید و فروش، آنان را از یاد خدا، و برپاداشتن نماز، و پرداخت زکات باز نمی‌دارد.» رسول خداصل‌الله و علیه و آله پس از بشارت به بهشت، خود را در نماز خواندن به زحمت می‌انداخت، زیرا خداوند به او فرمود: «خانواده خویش را به نماز فرمان ده و بر انجام آن شکیبا باش.» پس پیامبر صل‌الله و علیه و آله پی در پی خانواده خود را به نماز فرمان می‌داد، و خود نیز در انجام نماز شکیبا بود.» و نیز می‌فرماید: «رسول خدا صل‌الله و علیه و آله پس از بشارت به بهشت، خود را در نماز خواندن به زحمت می‌انداخت، زیرا خداوند به او فرمود: خانواده خویش را به نماز فرمان ده و بر انجام آن شکیبا باش.» پس پیامبر صل‌الله و علیه و آله پی در پی خانواده خود را به نماز فرمان می‌داد، و خود نیز در انجام نماز شکیبا بود.» در حکمت ۲۴۴ می‌فرماید: «خدا را در هر نعمتی حقی است، هر کس آن را بپردازد، فزونی یابد، و آن کس که نپردازد و کوتاهی کند، در خطر نابودی قرار گیرد.» ابن میثم در شرح این حکمت می‌نویسد: «حق خدا در نعمت، سپاسگزاری است که واجب و لازم است، و اما شکر نعمت باعث فزونی، و کوتاهی در شکرگزاری باعث از دست‌دادن نعمت می‌گردد به دلیل آیه (ابراهیم، ۷) امام وادار به سپاسگزاری کرده، و از ناسپاسی برحذر داشته‌است، با یادآوری این جهت که قضای الهی براین جاری است.» (ابن میثم، ۱۳۸۵)

در زندگی بسیاری از مسائل هست که ابتدا باید سعی و تلاش کرد و سپس به دعا و توکل برخواست زیرا چیزهایی که با تلاش به دست می‌آیند را نمی‌توان با دعا و توکل و بدون سعی و تلاش به دست آورد و دست نیاز به سوی خدا دراز کرد و در این اصل باید توجه نمود که همراهی

خانواده با فرزند و اینکه فرزند با دیدن برگزاری نماز اول وقت توسط والدین و پیروی آن‌ها از دستورات الهی به طبع فرزندان نیز با چنین پرورشی بزرگ خواهند شد.

نتیجه گیری

کارهای منزل به دو دسته تقسیم شده و مرد موظف به کار در بیرون از خانه است ولی زن موظف به انجام کارهای منزل نشده است بلکه از لحاظ فرهنگی دارای ارزش است و از سویی کار زن در خانه خویش مورد رحمت و پاداش الهی است و دارای ثواب مجاهدان است. همچنین مرد علاوه بر کارهای خارج از خانه می تواند همسر خویش را در کارهای منزل یاری کند که این نیز مورد عنایت پروردگار بوده و ثواب صدیقان و شهیدان را دارد. سیره زندگانی مولای متقیان خود گواه بر این سخنان بوده و همراهی پایاپای ایشان در خانه جلوه گر است. نکاتی که باید در برنامه ریزی برای زندگی مورد توجه قرار دهیم این است که باید باتوجه به اتفاقات گذشته و پیش بینی آینده اقدام به برنامه ریزی کنیم و تقسیم شبانه روز به سه قسمت، قسمتی برای تأمین هزینه و کسب حلال برای تأمین زندگی و برنامه ریزی برای برآوردن نیاز همسر، متناسب با جایگاه و شأن وی و قسمتی برای نیایش و عبادت و گام نهادن در راه آخرت و قسمتی برای واداشتن نفس به لذت های حلال پیامبر نیز خود اوقات زندگی خویش را تقسیم نموده و در هر اوقاتی از زندگی به انجام کاری بخصوص مشغول بوده اند و قسمتی را به عبادت و قسمتی را برای خود که آن را بین خود و مردم تقسیم می کردند و قسمتی از آن را نیز به خانواده می پرداختند. آنچه مورد توجه است، اختصاص ندادن بیشترین اوقات زندگی به خانواده برای جلوگیری از غفلت در سایر امور زندگی می باشد. با توجه به اینکه پرداخت نفقه و تأمین رفاه خانواده برعهده مرد است و دستمزدی که زن از فعالیت اقتصادی خود بدست می آورد برای خود اوست بنابراین باید بین شغل مرد با شأن زن مناسبت وجود داشته باشد و باید قبل از تشکیل نهاد خانواده و بعد از آن باید اهمیت ویژه ای به این اصل مبذول دارند چراکه باید امورات خانواده را برپایه اقتصاد حلال اداره شود. بر همین اساس شراکت در بدست آوردن روزی مغتنم شمرده شده ولی نباید برای به دست آوردن روزی نگران بود و یا به کار حرام و غضب کردن دست زد و زیاده خواهی کرد چراکه روزی از طرف خداوند مقرر شده است و انواع آن بر دو نوع است آنکه تو آن را می جویی و آنکه او تو را می جوید. لذا استفاده از اموال و دنیا برای رسیدن به آخرت در ماجرای مخالفت امام با نپرداختن عاصم بن زیاد به خانواده و از دنیا کناره گرفتن او که باید توجه داشت که قناعت مالی پایان ناپذیر است و بسا لقمه ای که از لقمه های فراوان محروم می کند. باید توجه داشت که نباید محبت بیش از حد باعث چشم پوشی از تعلیم و تربیت و نادیده گرفتن پرداختن به نکات اخلاقی شو بلکه باید بسیار هوشمندانه در پی هر رفتار غلطی در پی اصلاح آن اقدام نمود و با توجه به این ضرب المثل معروف که از کوزه همان برون تراود که درون اوست. تربیت خانوادگی چیزی است که در ارتباط اول با هر کسی به منشأ ظهور و بروز در می آید و جلوه می کند. بنابراین انسان باید در ابتدا عیب شناس نفس خود باشد کسی که ابتدا به خودسازی بپردازد در تعلیم با کردار بسیار موفق تر از کسی خواهد بود که به تربیت با گفتار اکتفا کند به ویژه کسی که رهبر یا مدیر باشد باید پیش از تعلیم دیگران به خودسازی بپردازد و این شخص سزوار تعظیم است. کسی که امر مدیریت را برعهده دارد باید از لجاجت دوری کند چراکه لجاجت تدبیر را سست می کند و این خود نیازمند خودسازی و دلیلی بر مدعای سخنان قبلی است. در این اصل باید توجه داشته باشیم که نهاد خانواده مجموعه ای است که در آن نه تنها فرزندان که پدر و مادر نیز باید به خودسازی مشغول باشند و بیش از گفتار به کردار خویش اهمیت بسیاری دهند چراکه تأثیرگذاری آن به مراتب بیشتر است. همانگونه که امام علی علیه السلام برای ادب و تربیت فرزند خویش امام حسن علیه السلام نامه ای نوشته و در آن به تمامی نکات توجه نموده اند که در صورت نیاز به بیان نکات برای تربیت بصورت نوشته و مکتوب و جامع و کامل به بیان آنها پرداخت. نباید غیرت و بدگمانی جلوی قضاوت های صحیح مرد یا زن را در امور خانواده بگیرد بلکه همواره باید درست تصمیم گیری نمود و در همه مسائل جوانب کار راسنجید. در این اصل باید به این نکته توجه داشت که باید به فرزندان آموخت که در جهت آثار و نتایج تمامی کارها و فعالیت های اجتماعی و به طور مثال: خانه و همسایه و انتخاب دوست و شبکه های اجتماعی و ... تحقیق و بررسی و مطالعه نمایند و هر تفکر جدیدی را بی چون و چرا پذیرا نباشند. انسان نباید بخاطر مشغولیت های دنیایی از امور خانواده و خویشاوندان و اجتماع باز بماند بلکه همواره به فکر سعادت آنها باشد و آنها را مانند خود گرمی دارد و از هر چه برای موفقیت دیگران لازم است دریغ نکند. باید به همراهی و انس آنان و توجه به ارزش های خانوادگی و فامیلی دعوت کرد و آنان را باتوجه به مسئله امروز برای مثال از استفاده بیش از حد از شبکه های اجتماعی در مهمانی ها و در جمع برحذر داشت و آنان را به گفت و گو و مراوده با جمع تشویق کرد و سپس به تحلیل نظر آنان نسبت به نگرششان و راهنمایی آنان پرداخت. موارد مشورت باید شناخته شود زیرا به دلیل تفاوت های فکری و کلی نگر در مردان و جزئی نگر در زنان باعث می شود

که جنبه‌هایی از موضوع پوشیده بماند و با مشورت واضح شود. مشورت کردن مخصوصاً در خانواده در راستای رسیدن به هدف بسیار سازنده است و تلاش و همفکری اعضای خانواده بسیار ستودنی است. مشورت از مواردی است بسیار به آن سفارش شده است و مشورت کننده صحیح را از خطا تشخیص می‌دهد. باید به این نکته اشاره کرد که مشورت کردن با اعضای خانواده‌ها باعث می‌شود آنان بایکدیگر همسو و هم‌جهت شوند. در منطق اسلام، همان اندازه که محبت به زن، مورد توجه قرار گرفته‌است. شوهر، وقتی بیش از حد، تسلیم خواسته‌های خوب و بد همسر خویش می‌شود، بزرگ‌ترین ضربه را از نظر روحی و روانی به او وارد کرده است، زیرا این کار سبب نازپروردگی و زودرنجی همسر می‌شود که با کوچک‌ترین ناملایمات آزرده و ناراحت می‌شود. در هر صورت محبت به خانواده تا آن‌جا مورد قبول دین اسلام است که سبب از دست‌دادن محبت خدا و رسول خدا و ارزش‌های الهی نشود و در مواقع آزمایش الهی، محبت به زن و فرزند را بر محبت به خدا ترجیح ندهد و آلا این نوع محبت، سبب گمراهی و فسق انسان می‌گردد. ویژگی‌ها و تفاوت‌هایی که از لحاظ روحی و روانی و جسمی و توانایی که بین هر یک از آن دو وجود دارد و شناخت این تفاوت‌ها در زندگی و بسیاری از زمینه‌ها مانند: واگذاری مسئولیت‌ها و رعایت حال طرف مقابل و... بسیار سودمند است و اینکه در توجه به این نکته که هر کدام از آنها با برقراری ارتباطی خاص و ویژه و صمیمی با فرزند می‌توانند با او یگانه شوند و در بسیاری از مسائل بایکدیگر همراه شوند. هر چند عفت زن و مرد باعث استحکام خانواده می‌شود نباید آن را با غیرت بی‌جا در یک سطح قلمداد کنیم، بلکه باید همواره در رعایت آن میانه‌روی نمود و براساس حکم خداوند عمل کرد. در این اصل با توجه به پای‌بندی خانواده و به ویژه پدر و مادر به این اصل فرزند نیز خود را تا حد بسیار زیادی در راستای پای‌بندی به دستورات دین ملزم خواهد نمود. در زندگی بسیاری از مسائل هست که ابتدا باید سعی و تلاش کرد و سپس به دعا و توکل برخاست زیرا چیزهایی که با تلاش به دست می‌آیند را نمی‌توان با دعا و توکل و بدون سعی و تلاش به دست آورد و دست‌نیاز به سوی خدا دراز کرد و در این اصل باید توجه نمود که همراهی خانواده با فرزند و اینکه فرزند با دیدن برگزاری نماز اول وقت توسط والدین و پیروی آن‌ها از دستورات الهی به طبع فرزندان نیز با چنین پرورشی بزرگ خواهند شد.

مارتین سگالن، جامعه‌شناس فرانسوی نیز در جمع‌بندی خود از تحقیقات در مورد سبک زندگی در محدوده‌ی مسائل زناشویی سه محور را ارائه می‌کند: اول، مسکن (فضای داخلی خانه و تقسیم‌بندی فضاهای خصوصی و فضاهای عمومی و تفریحی)؛ دوم، معاشرت و شبکه‌ی روابط خویشاوندی و اتکا در امور و حوادث و تأثیر این روابط بر نوع گذراندن اوقات فراغت، سوم، نوع نگاه و رفتار در مورد اشتغال زنان و تقسیم کار در زندگی زناشویی (رضایی و جعفری و صادقی، ۱۳۹۴)

خانواده ناب شیعی خانواده‌ای است که بستری مناسب برای پرورش اعضای خانواده باشد و آنان در شیوه‌ی زندگانی خود از قرآن کریم و پیامبر و ائمه اطهار الگو گرفته و در تمامی لحظات زندگی و فعالیت‌های روزانه خود کلمات و سخنان آنان جاری باشد. خانواده محیطی که مجموعه‌ای کوچک از جامعه است باید به بهترین شیوه با همکاری و همیاری تمام اعضای آن در راستای رسیدن به آرمان‌های جامعه قدم بردارد و توجه و عمل به هریک از موارد ذکر شده محیطی مناسب و همسو با سبک زندگی اسلامی فراهم خواهد آورد.

منابع

قرآن کریم

- [1] اباذری، یوسف، چاوشیان، حسن (۱۳۸۱)، از طبقه اجتماعی تا سبک زندگی؛ (رویکردهای نوین در تحلیل جامعه شناختی هویت اجتماعی)، نامه علوم اجتماعی، شماره ۲۰، صفحه ۳-۲۷.
- [2] ابن ابی الحدید، عبدالمجید بن هبه الله (۱۳۷۸ق) شرح النهج البلاغه به کوشش محمود ابوالفضل ابراهیم، قاهره.
- [3] ابن منظور، محمد بن مكرم، لسان العرب، ج ۱۱، بیروت، دارصادر، ۱۴۱۴ه.ق.
- [4] ابن میثم بحرانی، کمال الدین میثم بن علی، شرح نهج البلاغه، ج ۸، مشهد، بنیاد پژوهشهای اسلامی، ۱۳۸۵.
- [5] احمد خانی، مسعود، الگوسازی رفتار مدیران با توجه به برنامه‌های حضرت امیرعلیه السلام در نهج البلاغه، کارشناسی ارشد، ۱۹۱-۱۹۲، دانشگاه امام صادق علیه السلام، قم، ۱۳۹۰.
- [6] افلاطون، جمهوریت، ترجمه فواد رحمانی، تهران، انتشارات علمی فرهنگی، ۱۳۶۸.
- [7] امام علی علیه السلام، نهج البلاغه، ترجمه، دشتی، محمد، قم: دفتر مطالعات تاریخ معارف اسلامی، ۱۳۸۳.
- [8] انوری، دکتر حسن. فرهنگ بزرگ سخن. تهران. ۱۳۸۲.
- [9] آرمند، محمد علی، رسولی نژاد، سید پویا (۱۳۹۴)، بررسی رابطه سبک زندگی اسلامی با نشاط اجتماعی و رضایت از زندگی شهر یزد، مجموعه مقالات نخستین همایش ملی سبک زندگی، نظم و امنیت، صفحه ۱-۱۹.
- [10] پابنده، ابوالقاسم، نهج الفصاحه، دنیای دانش، تهران ۱۳۸۲ش.
- [11] جمعی از نویسندگان، ۱۳۷۵، دایرة المعارف تشیع، نشر شهید سعید محبی.
- [12] حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، ۴ و ۱۲ و ۲۰، آل بیت، قم ۱۴۰۹ق.
- [13] حسین زاده، علی، همیران سازگار: راهکارهای سازگاری. قم. انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی رحمه الله، ۱۳۸۸.
- [14] خادمیان، طلّیعه (۱۳۸۷). سبک زندگی و مصرف فرهنگی (مطالعه‌ای در حوزه جامعه‌شناسی فرهنگی و دیباچه‌ای بر سبک زندگی فرهنگی ایرانیان)، تهران؛ مؤسسه فرهنگی هنری جهان کتاب.
- [15] دهخدا، علی اکبر. فرهنگ دهخدا. تهران: انتشارات چاپ دانشگاه ۱۳۷۷.
- [16] رحیمی، عباس، خانواده موفق، قم، ۱۳۹۰.
- [17] رسولی، محمدرضا، (۱۳۸۳)، بررسی مؤلفه‌های سبک زندگی در تبلیغات تجاری تلویزیون، فصلنامه علمی پژوهشی علوم اجتماعی، سال دوم، شماره ۱، صفحه ۴۳-۹۴.
- [18] رضایی، ابراهیم، جعفری، احمد، صادقی نقدعلی علیا، محمد، زمینه شناسی سبک زندگی ایرانی - اسلامی، چهارمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت؛ پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده؛ سی و یکم اردیبهشت ماه، ۱۳۹۴.

- [19] زارعی و محمدی، رضا و محمد، مدیریت خانواده از نگاه امیرالمؤمنین علیه السلام در خطبه‌ها و حکمت‌های نهج البلاغه، دانشگاه آزاد اسلامی مرودشت، دانشکده علوم تربیتی، مرودشت، ۱۳۹۳.
- [20] صدوق، محمد بن علی بن بابویه، الامالی، مؤسسه البعثه، قم ۱۴۱۷ق.
- [21] طوسی، محمد بن حسن، مکارم الاخلاق، شریف رضی، قم ۱۳۷۰ش.
- [22] علی‌زاده، محمدجواد. قرآن و مدیریت راستین. مشهد رستگار ۱۳۷۷.
- [23] فرجی، مجتبی، آستان قدس رضوی، ۱۳۸۲، زندگی در آینه اعتدال، تهران.
- [24] فضل الله، سید محمد حسن (۱۳۷۸) دریچه ای به دنیای جوان، ترجمه عبدالهادی فقهی زاده، تهران: انتشارات دادگستر.
- [25] قائمی، دکتر علی، نظام حیات خانواده در اسلام، انتشارات امیری، تهران ۱۳۷۹ش.
- [26] قربانپور آرانی، حسین، عدالت در نظام خانواده در اسلام، کارشناسی ارشد، ۱۳۳، دانشکده الهیات و معارف اسلامی، قم، ۱۳۸۹.
- [27] کاویانی، محمد (۱۳۹۰). کمی سازی و سنجش سبک زندگی اسلامی. فصلنامه روانشناسی و دین، س چهارم. ش ۲: ۲۷-۴۴.
- [28] مجلسی، علامه محمدباقر، بحار الانوار، ج ۱۶ و ۱۷ و ۷۸ و ۱۰۳، مؤسسه الوفا بیروت ۱۴۰۳ق.
- [29] مطهری، مرتضی، نظام حقوق زن در اسلام، قم، صدرا، ۱۳۶۸.
- [30] معین، محمد. فرهنگ معین یک جلدی. تهران: انتشارات راه رشد ۱۳۸۲.
- [31] مغنیه رحمه الله، علامه محمد جواد، در سایه سار نهج البلاغه، ج ۳ و ۶، قم، مؤسسه دارالکتاب الاسلامی، ۱۳۸۷.